

**OBSZARY WYMAGANEJ WIEDZY, ZAKRES OCZEKIWANYCH
UMIEJĘTNOŚCI i WYKAZ POMOCNEJ LITERATURY NA POSZCZEGÓLNYCH
STOPNIACH WOJEWÓDZKIEGO KONKURSU
WIEDZY O SPOŁECZEŃSTWIE**

dla uczniów szkół podstawowych województwa wielkopolskiego w roku szkolnym 2025/2026

I. Temat wiodący:

Państwo, demokracja i jej zagrożenia

II. Zakres wiedzy wymaganej od uczestników na poszczególnych stopniach konkursu

1. W konkursie obowiązuje zakres wiedzy (treści nauczania) określony w podstawie programowej kształcenia ogólnego w zakresie wiedzy o społeczeństwie na II etapie edukacyjnym.
2. W konkursie obowiązują zagadnienia rozszerzone, wykraczające poza podstawę programową, o treści związanej z tematem wiodącym. Należą do nich:
 - 1) atrybuty państwa jako organizacji politycznej (terytorialność, przymusowość, suwerenność zewnętrzna i wewnętrzna), cechy władzy państwowej;
 - 2) koncepcje genezy państwa (Arystotelesa, teistyczna, umowy społecznej, podboju i przemocy, marksistowska);
 - 3) reżimy polityczne: demokratyczny, autorytarny i totalitarny;
 - 4) system rządów totalitarnych, najważniejsze cechy ustrojowe Związku Socjalistycznych Republik Sowiecki oraz III Rzeszy Niemieckiej, współczesne państwa autorytarne i totalitarne;
 - 5) cechy charakterystyczne państwa demokratycznego na przykładzie III Rzeczypospolitej Polskiej;
 - 6) demokratyczne państwo prawne i jego znaczenie;
 - 7) polskie tradycje konstytucyjne;
 - 8) Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.;
 - 9) modele ustrojowe państw (typy ustrojów politycznych, formy rządów, systemy rządów i ustrój terytorialno-prawny).
3. Na każdym etapie konkursu uczestnik będzie wykonywał zadania zarówno z zakresu podstawy programowej dla szkoły podstawowej jak i z zakresu rozszerzonego (w oparciu o wskazane lektury).

A. Stopień szkolny

Wiedza z zakresu podstawy programowej:

I. Społeczna natura człowieka. Uczeń:

- 1) uzasadnia, że człowiek jest istotą społeczną; wyjaśnia znaczenie potrzeb społecznych człowieka (kontaktu, przynależności, uznania);
- 2) wymienia cechy grup społecznych; charakteryzuje grupę koleżeńską i grupę nastawioną na realizację określonego zadania; uzasadnia, że efektywna współpraca przynosi różne korzyści;
- 3) rozpoznaje sytuacje wymagające podjęcia decyzji indywidualnej i grupowej; wyjaśnia i stosuje podstawowe sposoby podejmowania wspólnych decyzji;
- 4) podaje przykłady trudnych społecznie sytuacji, w których należy zachować się asertywnie; uzasadnia, że można zachować dystans wobec nieaprobowanych przez siebie zachowań innych ludzi lub przeciwstawić się im;
- 5) uzasadnia, że konflikt w grupie może wynikać z różnych przyczyn (sprzeczne interesy, inne cele); przedstawia sposoby rozwiązywania konfliktów oraz analizuje ich zalety i wady.

II. Rodzina. Uczeń:

- 1) charakteryzuje rodzinę jako grupę społeczną; przedstawia rolę rodziców i osób starszych w rodzinie; analizuje wartości ważne dla jego rodziny;
- 2) analizuje wpływ, jaki rodzina wywiera na dzieci; przedstawia prawa i obowiązki dzieci w rodzinie;
- 3) wyjaśnia, jak funkcjonuje gospodarstwo domowe; wymienia główne źródła jego dochodów i kategorie wydatków, planuje jego budżet.

III. Szkoła i edukacja. Uczeń:

- 1) przedstawia funkcje szkoły;
- 2) charakteryzuje klasę szkolną i życie szkolnej społeczności; przedstawia działania samorządu uczniowskiego;
- 3) wymienia prawa i obowiązki ucznia; rozpoznaje przypadki naruszania praw uczniów oraz pracowników szkoły; przedstawia sposoby dochodzenia praw, które zostały naruszone.

IV. Prawa człowieka. Uczeń:

- 1) uzasadnia, że godność człowieka jest podstawą różnych systemów moralnych; wyjaśnia, że jest ona źródłem powszechnych, przyrodzonych, nienaruszalnych i niezbywalnych wolności i praw człowieka; analizuje sformułowania preambuły Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka;
- 2) wykazuje różnice między prawami a wolnościami człowieka (na przykładzie praw i wolności osobistych zawartych w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej);
- 3) wymienia prawa dzieci i analizuje przepisy Konwencji o prawach dziecka;
- 4) podaje przykłady działań Rzecznika Praw Dziecka;
- 5) wymienia prawa i wolności polityczne zawarte w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej; wykazuje, że dzięki nim człowiek może mieć wpływ na życie publiczne;
- 6) wykazuje, że prawa człowieka muszą być chronione; wyjaśnia rolę Rzecznika Praw Obywatelskich i podaje przykłady jego działań;
- 7) przedstawia przykłady działań organizacji pozarządowych na rzecz ochrony praw człowieka;

uzasadnia potrzebę przeciwstawiania się zjawiskom braku tolerancji wobec różnych mniejszości.

Zakres rozszerzony stopień szkolny

Treści:

- a) reżimy polityczne: demokratyczny, autorytarny i totalitarny;
- b) system rządów totalitarnych, najważniejsze cechy ustrojowe Związku Socjalistycznych Republik Sowiecki oraz III Rzeszy Niemieckiej, współczesne państwa autorytarne i totalitarne;
- c) cechy charakterystyczne państwa demokratycznego na przykładzie III Rzeczypospolitej Polskiej;
- d) demokratyczne państwo prawne i jego znaczenie.

Literatura:

Kompendium wiedzy o społeczeństwie, państwie i prawie, red. M. Kordela, Warszawa 2020.

Rozdział II. Państwo i inne struktury społeczne, s. 67-70

Rozdział V. Współczesne doktryny i ideologie polityczne, s. 197-204

Leksykon współczesnej teorii i filozofii prawa. 100 podstawowych pojęć, red. J. Zajadło i K. Zeidler, Warszawa 2017, [pojęcie: państwo prawa, s. 207-212].

B. Stopień rejonowy – wiedza z podstawy programowej

V. Nieletni wobec prawa. Uczeń:

- 1) rozpoznaje zachowania związane z przemocą fizyczną i psychiczną, w tym werbalną, wobec siebie i innych; wymienia osoby i instytucje, które należy powiadomić w takich sytuacjach;
- 2) przedstawia korzyści i zagrożenia wynikające z korzystania z zasobów Internetu; rozpoznaje przemoc w cyberprzestrzeni i wyjaśnia, jak należy na nią reagować;
- 3) wyjaśnia, na jakich zasadach nieletni odpowiadają za popełnienie wykroczeń i przestępstw;
- 4) przedstawia uprawnienia policjantów i funkcjonariuszy innych służb porządkowych oraz swoje prawa w kontakcie z tymi służbami.

VI. Społeczność lokalna. Uczeń:

- 1) wymienia zadania samorządu gminnego;
- 2) przedstawia, jak zorganizowany jest urząd gminy (miasta/dzielnicy);
- 3) wymienia organy stanowiące i wykonawcze w gminie (mieście/dzielnicy); przedstawia, jak są one wybierane i jak mogą zostać odwołane; podaje uprawnienia tych organów;
- 4) podaje, kto pełni funkcje wójta/burmistrza/prezydenta miasta i przewodniczącego rady gminy/miasta; znajduje w mediach lokalnych informacje na temat publicznych działań osób pełniących funkcje w organach samorządu terytorialnego;
- 5) znajduje i przedstawia informacje na temat swojej gminy, wydarzeń i postaci z jej dziejów;

6) rozpoznaje problemy społeczne swojej społeczności lokalnej (np. wynikające z sytuacji demograficznej, gospodarczej, infrastrukturalnej); formułuje sądy dotyczące tych problemów.

VII. Społeczność regionalna. Uczeń:

- 1) znajduje i przedstawia podstawowe informacje o swoim regionie, wydarzenia i postaci z jego dziejów; lokalizuje własne województwo i powiaty wchodzące w jego skład oraz pozostałe województwa;
- 2) wymienia przykładowe zadania samorządu powiatowego i województwa;
- 3) wymienia organy stanowiące i wykonawcze samorządu powiatowego i województwa; przedstawia, jak są one wybierane i jak mogą zostać odwołane; podaje zadania tych organów;
- 4) przedstawia tradycje i zwyczaje swojej społeczności regionalnej.

VIII. Wspólnoty narodowe / etniczne i ojczyzna. Uczeń:

- 1) wyjaśnia, co oznacza być Polakiem lub członkiem innej wspólnoty narodowej/etnicznej oraz co łączy człowieka z ojczyzną – Polską; przedstawia te więzi na własnym przykładzie;
- 2) wyjaśnia, czym obywatelstwo różni się od narodowości; wymienia konstytucyjne obowiązki obywatela;
- 3) analizuje symbole Rzeczypospolitej Polskiej; wyjaśnia, czym powinna przejawiać się postawa patriotyczna młodego i dorosłego człowieka;
- 4) wymienia mieszkające w Polsce mniejszości narodowe i etniczne, grupę posługującą się językiem regionalnym oraz grupy migrantów (w tym uchodźców) i lokalizuje miejsca ich zwartego zamieszkiwania; przedstawia – za Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej – prawa przysługujące etnicznym grupom mniejszościowym;
- 5) uzasadnia, że można pogodzić różne tożsamości społeczno-kulturowe (regionalną, narodową/etniczną, państwową / obywatelską, europejską); rozpoznaje przejawy ksenofobii, w tym rasizmu, szowinizmu i antysemityzmu, oraz uzasadnia potrzebę przeciwstawiania się tym zjawiskom.

Zakres rozszerzony:

Treści:

- a) atrybuty państwa jako organizacji politycznej (terytorialność, przymusowość, suwerenność zewnętrzna i wewnętrzna), cechy władzy państwowej;
- b) koncepcje genezy państwa (Arystotelesa, teistyczna, umowy społecznej, podboju i przemocy, marksistowska).

Literatura:

L. Grzonka, A. Korybski, *Wiedza o państwie i prawie. Zarys wykładu*, Warszawa 2014

Rozdział II. Państwo jako szczególna wspólnota i organizacja życia społecznego, s. 20-44

Rozdział III. Demokratyczne państwo prawne, s. 45-51

J. Justyński, *Wybór tekstów źródłowych z historii doktryn polityczno-prawnych*, Toruń 2004, s. 27–28; s. 48-49; s. 85–86; 193–195 [Arystoteles, pojęcie państwa; Tomasz z Akwinu, o konieczności

istnienia czynnika kierowniczego w państwie; Hobbes, przyczyny powstania państwa oraz powstanie państwa; Engels, państwo jest wytworem podziału społeczeństwa na klasy].

C. Stopień wojewódzki – wiedza z podstawy programowej

IX. Udział obywateli w życiu publicznym – społeczeństwo obywatelskie. Uczeń:

- 1) podaje cnoty obywatelskie (np. odpowiedzialność, troska o dobro wspólne, aktywność, przedsiębiorczość, solidarność, roztropność, tolerancja, odwaga cywilna); wykazuje, odwołując się do działań wybitnych Polek i Polaków, znaczenie ich urzeczywistnienia dla pożytku publicznego;
- 2) przedstawia cele i formy działań organizacji pozarządowych aktywnych w społeczności lokalnej i regionie; wykazuje, że działalność tego typu prowadzi do realizacji różnorodnych potrzeb;
- 3) przedstawia cele i przykłady działania organizacji społecznych skupiających młodych ludzi w Polsce; wyjaśnia ideę wolontariatu i przedstawia formy działalności wolontariuszy;
- 4) przedstawia formy wpływania obywateli na decyzje władz samorządowych, przykłady realizacji lokalnych inicjatyw mieszkańców finansowanych z budżetów obywatelskich oraz przedsięwzięć podejmowanych przez młodzieżowe rady gminy / miasta;
- 5) uzasadnia potrzebę przestrzegania zasad etycznych w życiu publicznym; rozpoznaje przejawy ich łamania i podaje skutki takich działań.

X. Środki masowego przekazu. Uczeń:

- 1) przedstawia funkcje i rodzaje środków masowego przekazu; wyjaśnia znaczenie środków masowego przekazu dla wolności słowa;
- 2) znajduje w mediach wiadomości na wskazany temat; odróżnia informacje o faktach od komentarzy i opinii; wyjaśnia, na czym powinna polegać rzetelność dziennikarzy;
- 3) wskazuje cele kampanii społecznych; analizuje materiały z wybranej kampanii tego rodzaju;
- 4) wykazuje znaczenie opinii publicznej; znajduje w Internecie komunikaty z badań opinii publicznej oraz odczytuje i interpretuje proste wyniki takich badań.

XI. Demokracja w Rzeczypospolitej Polskiej. Uczeń:

- 1) wymienia podstawowe cechy i funkcje państwa; wyjaśnia, czym zajmuje się władza państwowa;
- 2) wyjaśnia zasadę suwerenności narodu; przedstawia sprawy, które mogą być poddane pod referendum;
- 3) wyjaśnia zasadę przedstawicielstwa (demokracji pośredniej); przedstawia zasady wyborów do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej oraz zasady działania i najważniejsze kompetencje izb parlamentu;
- 4) wyjaśnia zasadę pluralizmu politycznego; wymienia partie polityczne, których przedstawiciele zasiadają w Sejmie Rzeczypospolitej Polskiej; przedstawia cele działania partii politycznych oraz wykazuje, że konkurują one w życiu publicznym; znajduje informacje na temat działań wybranej partii (jej struktur regionalnych lub centralnych);
- 5) wyjaśnia zasadę republikańskiej formy rządu; przedstawia sposób wyboru i podstawowe kompetencje Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej; znajduje informacje o działaniach urzędującego Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej;
- 6) wyjaśnia zasadę państwa prawa, w tym zasady niezależności sądów i niezawisłości sędziów; wyjaśnia zasadę dwuinstancyjności postępowania sądowego;

7) wyjaśnia zasadę konstytucjonalizmu; podaje szczególne cechy konstytucji; znajduje w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej przepisy dotyczące wskazanej kwestii; podaje kompetencje Trybunału Konstytucyjnego Rzeczypospolitej Polskiej;

8) wyjaśnia zasadę trójpodziału władzy; objaśnia konieczność poparcia większości sejmowej dla Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej (bądź jej działań); przedstawia podstawowe kompetencje Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej; podaje imię i nazwisko urzędującego prezesa Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej; wykazuje, że decyzje podejmowane w wybranym ministerstwie mają wpływ na życie jego rodziny.

XII. Sprawy międzynarodowe. Uczeń:

1) wymienia cele i przejawy działania Organizacji Narodów Zjednoczonych i Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego;

2) wymienia cele działania Unii Europejskiej; przedstawia podstawowe korzyści związane z obecnością Polski w tej organizacji dla pracowników i osób podróżujących; znajduje informacje o wykorzystaniu funduszy unijnych w swojej gminie lub swoim regionie;

3) przedstawia działalność Polski w Organizacji Narodów Zjednoczonych, Unii Europejskiej i Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego;

4) formułuje sądy w sprawach wybranych problemów społecznych współczesnego świata; rozważa propozycje działań w kierunku poprawy warunków życia innych ludzi na świecie.

Zakres rozszerzony:

Treści:

a) polskie tradycje konstytucyjne;

b) Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.;

c) modele ustrojowe państw (typy ustrojów politycznych, formy rządów, systemy rządów i ustrój terytorialno-prawny).

Literatura:

K. Krasowski, J. Walachowicz, M. Krzymkowski, K. Sikorska-Dzięgielewska, *Historia ustroju państwa*, Poznań 2002, s. 158-171; 320-324; 326-332; 353-375 [Reformy oświecenia w Polsce, Księstwo Warszawskie, Królestwo Polskie, II Rzeczpospolita, Konstytucja z 22 lipca 1952]

L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2024, s. 25-42 [Ku nowej Konstytucji]

III. Wykaz oczekiwanych u ucznia umiejętności:

Na wszystkich trzech stopniach konkursu jego uczestnicy powinni wykazać się umiejętnościami:

I. Wiedza i rozumienie.

1) wyjaśniania podstawowych prawidłowości życia społecznego, w tym funkcjonowania grup społecznych oraz społeczności lokalnej i regionalnej oraz wspólnoty etnicznej i państwowej;

2) uzasadniania znaczenie procedur demokratycznych i stosowanie ich w życiu szkoły oraz grup społecznych

- 3) wyjaśniania znaczenia aktywności obywatelskiej;
- 4) przedstawiania zasad ustroju Rzeczypospolitej Polskiej i podstawowych organów władz publicznych;
- 5) charakteryzowania praw człowieka, środków masowego przekazu oraz wybranych spraw międzynarodowych;
- 6) wykorzystywania wiedzy do interpretacji wydarzeń życia społecznego, w tym publicznego.

II. Wykorzystanie i tworzenie informacji.

- 1) znajdowania informacji na temat życia społecznego, w tym publicznego;
- 2) wykorzystywania informacji do tworzenia własnej wypowiedzi na temat wydarzeń z życia społecznego, w tym publicznego.

III. Rozumienie siebie oraz rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów.

- 1) rozpoznawania własnych potrzeb i potrzeb innych;
- 2) wyjaśniania związku między godnością a przysługującymi prawami;
- 3) przedstawiania własnych praw i obowiązków;
- 4) powiększania treści własnej tożsamości lokalnej, regionalnej, etnicznej i obywatelskiej;
- 5) rozpoznawania przypadków łamania praw w swoim otoczeniu;
- 6) argumentowania zasadności postaw obywatelskich – m.in. odpowiedzialności, troski o dobro wspólne i tolerancji;
- 7) rozpoznawania problemów najbliższego otoczenia i szukania ich rozwiązań.

IV. Komunikowanie i współdziałanie.

- 1) komunikowania się w sprawach życia społecznego, w tym publicznego, oraz przedstawiania własnych argumenty w wybranych sprawach tego typu;
- 2) rozpoznawania przypadków wymagających postaw asertywnych;
- 3) wykazywania konieczność współdziałania w życiu społecznym i wyjaśniania istoty samorządności;
- 5) korzystania z prostych procedur oraz z możliwości, jakie stwarzają obywatelom instytucje życia publicznego – wskazywania, gdzie załatwić proste sprawy urzędowe.

IV. Wykaz literatury pomocniczej dla uczestnika i nauczyciela w procesie przygotowania do udziału w Konkursie :

A. Na wszystkich stopniach:

1. Podręczniki i ćwiczenia do szkoły podstawowej. Wydawnictwo dowolne.
2. Tekst Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
3. *Atlas wiedzy o społeczeństwie dla szkoły podstawowej, liceum ogólnokształcącego i technikum*, Wydawnictwo Nowa Era, Warszawa 2017.
4. Cz. Witkowski, *Repetitorium. Szkoła Podstawowa. Wiedza o społeczeństwie*, Wydawnictwo

GREG, Kraków 2024.

5. W zadaniach mogą być wykorzystane teksty źródłowe i grafiki pochodzące z podręczników do szkoły podstawowej, ponadpodstawowej oraz ze strony e-podreczniki.pl

B. Na stopniu szkolnym:

Tematy związane z podanymi zagadnieniami w oparciu o następującą literaturę:

Kompendium wiedzy o społeczeństwie, państwie i prawie, red. M. Kordela, Warszawa 2020.

Leksykon współczesnej teorii i filozofii prawa. 100 podstawowych pojęć, red. J. Zajadło i K. Zeidler, Warszawa 2017.

C. Na stopniu rejonowym obowiązuje literatura ze stopnia szkolnego oraz tematy związane z podanymi zagadnieniami w oparciu o następującą literaturę:

L. Grzonka, A. Korybski, *Wiedza o państwie i prawie. Zarys wykładu*, Warszawa 2014.

J. Justyński, *Wybór tekstów źródłowych z historii doktryn polityczno-prawnych*, Toruń 2004.

D. Na stopniu wojewódzkim obowiązuje literatura z poziomu szkolnego i rejonowego oraz tematy związane z podanymi zagadnieniami w oparciu o następującą literaturę:

K. Krasowski, J. Walachowicz, M. Krzymkowski, K. Sikorska-Dzięgielewska, *Historia ustroju państwa*, Poznań 2002.

L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2024.